

СЕМАНТЫЧНАЯ ДЭРЫВАЦЫЯ Ў СФЕРЫ ДЗЕЯСЛОЎНАЙ ЛЕКСІКІ

SEMANTIC DERIVATION IN THE SPHERE OF VERBAL VOCABULARY

В. Д. Старычонок,

*доктар філалагічных навук, прафесар,
дэкан філалагічнага факультэта
Беларускага дзяржаўнага педагагічнага
ўніверсітэта імя Максіма Танка*

V. Starichonak,

*doctor of philological sciences, professor,
dean of the Faculty of Philology
of the Belarusian State Pedagogical
University named after Maxim Tank*

Паступіў у рэдакцыю 15.01.2024.

Received on 15.01.2024.

Разглядаюцца асаблівасці семантычнай дэрывацыі ў дзеяслоўнай лексіцы, прыводзяцца розныя погляды на сутнасць семантычнай дэрывацыі, акрэсліваюцца асноўныя мадэлі дэрывацыі, якія лічацца кагнітыўнымі аналагамі рэальных сувязей сутнасцей аб'ектыўнага свету, схемамі фарміравання метафарычных значэнняў, што будуецца па ўніверсальных семантычных законах і прадугледжваюць выкарыстанне абстракцыі і ідэалізацыі. Характарызуюцца асноўныя структурныя кампаненты семантычных мадэлей, якія ўключаюць зыходную і выніковую паняццёвыя сферы, а таксама семантычныя інтэгральныя кампаненты, што аб'ядноўваюць першасныя і другасныя лексіка-семантычныя варыянты. Увага надаецца прамым і абарачальным семантычным мадэлям, прынцыпам іх размежавання.

Ключавыя словы: дзеяслоў; семантычная дэрывацыя; семантычная мадэль; метафара; лексіка-семантычны варыянт; другасная намінацыя; беларуская мова.

The features of semantic derivation in the verbal vocabulary are considered, different views on the essence of semantic derivation are given, the main models of derivation are outlined, which are considered cognitive analogues of real connections between the entities of the objective world, schemes for the formation of metaphorical meanings, which are built according to universal semantic laws and involve the use of abstraction and idealization. The main structural components of semantic models are characterized, which include initial and final conceptual spheres, as well as semantic integral components that combine primary and secondary lexical-semantic options. Attention is paid to direct and reversible semantic models, the principles of their differentiation.

Keywords: verb; semantic derivation; semantic model; metaphor; lexical-semantic variant; secondary nomination; Belarusian language.

Дзеяслоў выконвае важную ролю ў характарызацыі дынамічнага свету, стандартызацыі бясконцых змен быцця і катэгарызацыі рэальнасці ў працэсе пазнавальнай дзейнасці чалавека. Паміж лексіка-семантычнымі варыянтамі (у далейшым – ЛСВ) дзеясловаў могуць выражацца рэальныя (семантыка суб'екта і іншых аргументаў), сіркас-тантныя (прычынна-выніковыя), прасторавыя, тэмпаральныя, квалітатывыя, квантытатывыя, мэтавыя і іншыя тыпы адносін. У дзеяслоўнай лексіцы актыўна дзейнічае механізм семантычнай дэрывацыі, у выніку якога ўтвараюцца другасныя ЛСВ.

Семантычная дэрывацыя вызначаецца як тып другаснай намінацыі, сутнасць якой заключаецца ў выкарыстанні фанетычнага вобліку (матэрыяльнай абалонкі) ужо існуючага слова ў якасці імені для новага зместу, новага фрагмента рэчаіснасці. Вынікі семантычнай дэрывацыі звязаны са стварэннем новых ведаў пра аб'ект на аснове ўжо вядомага вопыту ўзаемадзеяння з іншымі аб'ектамі і іх прыметамі, дзеяннямі і ўласцівасцямі. Працэс развіцця значэння – гэта працэс руху пазнання, накіраванага на разуменне сутнасці новага аб'екта, выяўленне сувязі паміж рознымі з'явамі рэчаіснасці. У выніку семантычнай дэрывацыі ў сэнсавай структуры слова адбываюцца розныя семантычныя зме-

ны і мадыфікацыі, найбольш распаўсюджанымі сярод якіх з'яўляюцца метафара і метанімія. Г. Паўль у рабоце «Прынцыпы гісторыі мовы» разглядае агульныя заканамернасці змены значэння і вылучае асноўныя тыпы змяненняў у залежнасці ад лагічных адносін, якія існуюць паміж старымі і новымі ЛСВ. Да іх ліку аўтар адносіць звужэнне значэння, або спецыялізацыю; пашырэнне значэння; перанос значэння на аснове сумежнасці, прычынна-выніковых адносін або асацыятыўных сувязей; іншыя выпадкі (гіпербала, літота, эўфемізм, пеярацыя і інш.) [1, с. 57]. Улічваючы іншыя класіфікацыі спосабаў утварэння другасных ЛСВ, асноўныя змястоўныя адносны паміж значэннямі мнагазначнага слова можна звесці да метафары, метаніміі, сінекдахі, энантыясеміі, гіпаніміі і яе разнавіднасцей: звужэння (канкрэтызацыі спецыялізацыі), і пашырэння (генералізацыі) сэнсавага аб'ёму.

Праблемы семантыкі, другаснай намінацыі, семантычнай дэрывацыі, сэнсавай структуры слова, яе экспліцытных схем, канатывунай варыятыўнасці шырока абмяркоўваюцца ў сучаснай лінгвістычнай навуцы [2–6]. Ю. Абрэсян справядліва зазначае, што цяперашняя эпоха развіцця лінгвістыкі – гэта эпоха семантыкі, цэнтральнае становішча якой сярод лінгвістычных дысцыплін абумоўлена тым фактарам,

што чалавечая мова ў сваёй асноўнай функцыі ёсць сродак зносін, сродак кадзіравання і дэкадзіравання пэўнай інфармацыі [7, с. 3].

Нягледзячы на ўстойлівую цікавасць да праблемы семантычнай дэрывацыі, актуальнасць узятых праблем і наяўнасць значнай колькасці даследаванняў, у сучаснай лінгвістыцы да гэтага часу не склалася ўніверсальная сістэма поглядаў на сутнасць семантычнага словаўтварэння і спецыфіку яго выяўлення ў розных лексіка-граматычных разрадах слоў. Шматграннасць тэарэтычных падыходаў да семантычнай дэрывацыі сведчыць пра цікавасць да даволі складанага механізму ўтварэння вытворных лексічных значэнняў і знаходзіць адлюстраванне ў разнастайнасці трактовак семантычнай дэрывацыі. Для абазначэння працэсу семантычнага ўтварэння новых ЛСВ традыцыйна выкарыстоўваюцца тэрміналагічныя спалучэнні *лексіка-семантычная трансфармацыя (транспазіцыя), семантычная дэрывацыя, лексічная дэрывацыя, семантычнае словаўтварэнне, другаяная намінацыя, лексіка-семантычная вытворнасць, полісемія, рэгулярная многазначнасць* і многія іншыя, што ў цэлым падкрэслівае адсутнасць адзінага погляду на даследуемыя з'явы і выклікае неабходнасць іх дэталёвага вывучэння і абгульнення.

Тэрмін *семантычная дэрывацыя* падкрэслівае дынамічны аспект, ідэю ўтварэння адных значэнняў з іншых і лічыцца зручным таму, што «ўказвае на вытворнасць, не ўдакладняючы яе прыроды, тым самым ён у роўнай ступені выкарыстоўваецца і ў дачыненні як да сінхранічных, так і дыяхранічных даследаванняў [2, с. 13; 8, с. 388]. Гэты тэрмін шырока выкарыстоўваецца ў лінгвістычным ужытку для абазначэння адносін семантычнай вытворнасці, якая злучае паміж сабой розныя значэнні аднаго слова [Гл.: 3; 4; 6; 9].

І. М. Некіпелава спрабуе размежаваць тэрміны семантычная дэрывацыя і семантычнае словаўтварэнне, прапаноўваючы трактоўку семантычнага словаўтварэння як працэсу, які прыводзіць да з'яўлення новага семантычна вытворнага слова (дэрывата), да фарміравання і развіцця з'явы аманіміі. «Семантычная дэрывацыя – гэта працэс з'яўлення ў слова семантычна вытворных значэнняў, сузначэнняў, семантычных канатацый, г. зн. працэс пашырэння семантычнага аб'ёму слова, які прыводзіць да з'яўлення семантычнага сінкрэтызму», а пасля і працэс распаду сінкрэтызму, які прыводзіць да з'яўлення полісеміі [10, с. 36–37]. Указваючы на цесную сувязь семантычнай дэрывацыі і семантычнага словаўтварэння, аўтар падкрэслівае, што семантычная дэрывацыя з'яўляецца колькасным паказчыкам семантычных змен, уласцівых маўленню, а «семантычнае словаўтварэнне – з'ява і вынік якаснага скачка, які прыводзіць да з'яўлення новай моўнай адзінкі [10, с. 37].

М. С. Мусіна вылучае два тыпы кантэкстуальна абумоўленых семантычных змен – семантычную мадуляцыю і семантычную дэрывацыю, адзначаючы, што семантычная мадуляцыя не закранае ядзерных прымет, якія аб'ядноўваюць слова ў функцыянальна-семантычнае поле, не выводзіць слова за межы зыходнай лексіка-семантычнай групы, а семантычная дэрывацыя зводзіцца да ўтварэння

новых лексічных адзінак, якія ўваходзяць у іншыя лексіка-семантычныя групы [11, с. 141].

Семантычная дэрывацыя лічыцца дэрывацыйным працэсам, у выніку якога на базе зыходнага ЛСВ ужо існуючай у мове лексічнай адзінкі ўтвараюцца другасныя ЛСВ, якія не проста называюць пэўны фрагмент рэчаіснасці, а фармулююць пра яго ўяўленне, канцэптэуалізуюць яго ў чалавечай свядомасці. Гэта новае бачанне прадмета, актуалізацыя яго асобных якасцей і ўласцівасцей, відазмяненне ўражанняў аб прадмеце і яго ўласцівасцях.

Спецыфіка дзеяслоўнай дэрывацыі заключаецца ў рэгулярнай суаднесенасці дзеяння (працэсу, руху) з прадметнымі імёнамі і іх катэгарыяльнымі і сэнсавымі паказчыкамі. Пераносныя ЛСВ дзеясловаў (у параўнанні з імённымі часцінамі мовы) утвараюцца больш складаным шляхам па прычыне таго, што дзеяслоў не называе прадмет, а дае ўяўленне аб дзеянні і яго ўдзельніках, спосабах ажыццяўлення дзеяння, умовах, у якіх гэта дзеянне рэалізуецца. У зыходных і вытворных ЛСВ часцей за ўсё назіраюцца адрозненні ў суб'екце, аб'екце дзеяння, сродках уздзеяння на аб'ект і інш. Таму пры апісанні семантычных трансфармацый дзеяслоўнай лексікі неабходна выкарыстоўваць функцыянальна-семантычны і сінтагматычны падыходы з улікам характару спалучальнасці дзеясловаў з імённымі лексічнымі адзінкамі і з канкрэтнымі асобамі ці прадметамі, якімі такія дзеянні ажыццяўляюцца.

Сэнсавыя структуры дзеяслоўных адзінак характарызуюцца даволі шырокай і разгорнутай дэнататыўнай суаднесенасцю, у якую ўключаюцца акцыянальныя, працэсуальна-падзейныя і іншыя фрагменты рэчаіснасці. Абагульненая («згорнутая») семантыка дзеясловаў абумоўлена іх семантычнай сутнасцю – быць асноўнымі рэпрэзентантамі тыпавых сітуацый, аб'ядноўваць вакол сябе лексічна роднасныя па катэгарыяльна-лексічнай семантыцы і больш канкрэтныя па дыферэнцыяльнай семантыцы групы слоў. У склад дэнататыўнай суаднесенасці дзеясловаў многія даследчыкі ўключаюць дэнататыўную, семантычную і канцэптэуальную прастору.

Дэнататыўная прастора як працэсуальна-падзейны свет уключае ў свой склад тыпавыя сітуацыі, выяўленыя і замацаваныя ў семантыцы дзеяслоўнай лексікі. Характар тыпавых сітуацый у многім залежыць ад прадстаўленасці ў сінтаксічнай канструкцыі суб'екта (утваральніка) дзеяння (выражаецца назоўнікамі са значэннем чалавека, жывёлы, артэфактаў і інш.), аб'екта дзеяння (прадмета, на які накіравана дзеянне), сродкаў дзеяння (інструментаў ці прылад, пры дапамозе якіх утвараецца якое-небудзь дзеянне), а таксама характару (спосабу) ажыццяўлення дзеяння. Апісанне дэнататыўнай прасторы можа ажыццяўляцца з дапамогай мадэлей, якія ўключаюць базавыя дзеясловы-ідэнтыфікатары і наборы дыферэнцыяльных прымет, тыповых для кожнай лексіка-семантычнай групы [12, с. 5]. Гэта дазваляе, на думку Л. Р. Бабенка, выявіць сукупнасць тыповых сітуацый працэсуальна-падзейнага свету (рэпрэзентантам канкрэтных сітуацый з'яўляецца кожны асобны дзеяслоў, а выразнікам тыпавых сітуацый – дзеяслоў-ідэнтыфі-

катар), а таксама ўстанавіць шырокае кола ўзаемазвязаных і перасякальных лексіка-семантычных груп і падгруп [12, с. 5–10]. Пры гэтым дзеясловы-ідэнтыфікатары з'яўляюцца носьбітамі таксанамічных намінацыі, а дзеясловы (члены розных лексіка-семантычных груп) – сродкам дыферэнцыяванай намінацыі [12, с. 8]. Прадыгма базавых дзеясловаў-ідэнтыфікатараў з'яўляецца «ўнікальным аб'яднаннем, своеасаблівай групай базавых дзеясловаў, якія адлюстроўваюць практычна ўсе факты працэсуальна-падзейнай рэчаіснасці» [13, с. 75].

Семантычная прастора – гэта сукупнасць дзеяслоўных семем, структурна арганізаваных у семантычныя комплексы, якія ўключаюць у свой склад катэгарыяльна-лексічную і дыферэнцыяльную семантыку ўсіх дзеясловаў адной лексіка-семантычнай групы. Такія комплексы могуць цесна ўзаемадзейнічаць, мінімальна ці максімальна перасякацца ці наогул не мець кропак судакранання. Канцэптуальная прастора ўяўляе сабой набор ключавых канцэптаў працэсуальна-падзейнага свету і суадносных з імі канцэптуалізаваных абласцей. Яна выводзіцца з семантычнай прасторы дзеяслова шляхам абгульнення і абстрагавання мноства семантычных кампанентаў (катэгарыяльна-лексічных і дыферэнцыяльных сем), якія складаюць семантычныя комплексы дзеясловаў адной лексіка-семантычнай групы [12, с. 10].

Дзеянне семантычнай дэрывацыі ажыццяўляецца ў межах канкрэтных семантычных мадэлей, якія ў абагуленай форме могуць быць прадстаўлены ў выглядзе інварыянтнай мадэлі, якая разумеецца як пэўная канцэптуальная вобласць, элементы і структурныя часткі якой звязаны паміж сабой рознымі адносінамі, рэгулярна і паслядоўна ўзнаўляюцца. Схема сувязей паміж паняццёвымі сферамі мадэлі, як правіла, будзе па формуле «X – гэта Y» («X падобны да Y»).

Для абазначэння мадэлі даследчыкі выкарыстоўваюць розныя тэрміны ў залежнасці ад акцэнтавання ўвагі на ўласна-лінгвістычных, агульна-філасофскіх, псіхалагічных ці кагнітыўных аспектах. Так, Д. М. Шмялёў і Ю. Д. Абрэсян выкарыстоўваюць тэрмін мадэль рэгулярнай мнагазначнасці, Г. М. Складзінская – тэрмін метафарычнае поле. На думку Н. А. Ілюхінай, з мадэллю суадносіцца кагнітыўная па сваёй прыродзе катэгорыя вобраза, якая ў праекцыі на лексічны ўзровень мовы прадстаўлена асацыятыўна-семантычным полем як сукупнасцю розных парадыгмаў. У кнізе Дж. Лакоффа і М. Джонсона падобным да семантычнай мадэлі можна лічыць тэрмін *структурная метафара*. Па словах А. П. Чудзінава, мадэль з'яўляецца адлюстраваннем існуючай схемы ці схемы, што складаецца ў свядомасці носьбітаў мовы паміж рознымі паняццёвымі сферамі. Любая мадэль, штучна створаная лінгвістамі на аснове гіпотэзы аб магчымай структуры арыгінала, будзе па ўніверсальных семантычных законах і прадугледжвае выкарыстанне абстрактнай і ідэалізацыі; гэта «не толькі матэрыяльна-фізічная, але і абстрактная (наглядна-вобразная) рэпрэзентацыя пэўных уласцівасцей і фрагментаў мадэлюемага прататыпа» [14, с. 19]. Мадэль – гэта кагнітыўны аналаг рэальных сувязей сутнасцей аб'ектыўнага свету, іх узаемадзеянняў і залежнасцей, гэта схема фарміравання метафарычнага значэння, якая

характарызуецца семантычнай суаднесенасцю намінатыўных і пераносных метафарычных значэнняў [15, с. 37].

У працэсе канструявання семантычнай мадэлі ўлічваюць наступныя структурныя элементы:

1. Зыходная паняццёвая сфера (у другіх тэрмінах – вобласць-крыніца, кагнітыўная крыніца, сфера-крыніца, крыніца матывацыі, поле-крыніца, сфера-донар, фрэйм-крыніца, крыніца метафарычнай экспансіі, зона адпраўлення, вобласць дамена, канал атрымання інфармацыі, літаральная рамка). Да гэтай сферы адносяцца першасныя невытворныя значэнні (ці іх семы), семантыка якіх у радзе выпадкаў можа акрэсліць пэўныя шляхі і сцэнарыі развіцця семантычнай дэрывацыі, дае магчымасць прагназаваць эвалюцыю значэння слова. Таму ў шэрагу выпадкаў семантычна падобныя зыходныя ЛСВ утвараюць прыкладна аднолькавыя па семантыцы другасныя ЛСВ.
2. Выніковая (новая) паняццёвая сфера (у другіх тэрмінах – вобласць-мэта, новая канцэптуальная вобласць, дзейная паняццёвая сфера, сфера-рэцыпіент, сфера-магніт, сфера-мішэнь, фрэйм мэты, поле-мэта, вынік метафарычнай экспансіі). Да гэтай сферы адносяцца другасныя ЛСВ, якія адлюстроўваюць практычна ўсю аб'ектыўную рэальнасць. Пры метафарычнай праекцыі ў сферы-магніце захоўваюцца не толькі сэнсавыя кампаненты зыходнай сферы, але і яе канататыўны патэнцыял, які стварае вялікія магчымасці для ўтварэння другасных эмацыянальна-ацэначных ЛСВ.
3. Семантычныя кампаненты (інтэгральныя семы), якія злучаюць першасныя і другасныя ЛСВ, указваюць падставы, якія паслужылі зыходнай паняццёвай сферы выкарыстоўваецца для абазначэння элементаў выніковай сферы.

Семантычныя мадэлі складаюць адну з асноўных частак нацыянальнай моўнай карціны, нацыянальнай ментальнасці, у адпаведнасці з якой чалавек дзейнічае, думае, знаходзіць аналогіі і ўніверсальныя сувязі паміж прадметамі і з'явамі рэальнасці, пэўным чынам класіфікуе навакольную рэчаіснасць. У працэсе ўтварэння другасных ЛСВ дзеясловаў мадэлююцца паслядоўныя канцэптуальныя аперацыі, якія праводзяцца на базе існуючых у свядомасці чалавека кагнітыўных сцэнарыяў з выкарыстаннем семантычных стратэгіі і тактык, у выніку чаго фарміруюцца пэўныя механізмы развіцця значэнняў слоў і семантычных пераходаў ад адной сэнсавай сутнасці да другой.

У аснову мадэлявання сэнсавых структур дзеяслоўных адзінак пакладзены прынцып суаднесенасці зыходных і вытворных ЛСВ, іх прыналежнасці да той ці іншай лексіка-тэматычнай групы. З улікам гэтага вылучаюцца дзве асноўныя разнавіднасці мадэлей – прамыя і абарачальныя (адваротныя). Пры прамой мадэлі дзеянне семантычнай дэрывацыі накіравана за межы зыходнай семантычнай сферы і некаторымі даследчыкамі называецца цэнтрабежным [16, с. 8; 17, с. 57–58]. Так, напрыклад, у лік дэструктыўнай мадэлі ўключаюцца дзеяслоўныя намінацыі, якія ў сваіх першасных значэннях выражаюць дэструктыўнасць, разбуральнасць, пашкоджанне і служаць базай для ўтварэння недэст-

руктыўных ЛСВ сацыяльнай, экзістэнцыяльнай, эмацыянальна-псіхалагічнай, метэаралагічнай, тэмпаральнай і іншых сфер. Гастронамічныя дзеясловы развіваюцца па цэнтрабежнай прамой мадэлі і ў сваіх першасных значэннях суадносяцца з працэсамі прыгатавання і спажывання ежы. Яны экстрапаліруюць частку сваёй семантыкі ў вобласць негастронамічных ментальных, фізіялагічных, псіхалагічных, сацыяльных, тэмпаральных, квантытатывых і іншых з'яў і паняццяў.

У абарачальных мадэлях рэпрэзентуюцца функцыянальна і семантычна суадносныя канцэптуальныя метафарычныя сферы, якія характарызуюцца адваротнай суаднесенасцю донарскай і рэцыпіентнай абласцей. Зыходная крыніца прамой мадэлі становіцца рэцыпіентнай сферай, а рэцыпіентная сфера абарачальнай мадэлі, наадварот, выступае ў якасці сферы-крыніцы. Адваротны працэс семантычнай дэрывацыі некаторымі даследчыкамі называецца цэнтраімклывым [16, с. 8; 17, с. 57–58]. Напрыклад, у разрад метэаралагічнай лексікі ўключаюцца дзеясловы самых розных тэматычных груп (фізічнага ўздзеяння, перамяшчэння ў прастору, характару руху, яго інтэнсіўнасці, працягласці і інш.), першасныя неметэаралагічныя ЛСВ якіх паслужылі для ўтварэння другасных метэаралагічных ЛСВ (*ідзе дождж, носіцца вецер, плывуць хмары, стогне завея*). Разрад дзеясловаў міжасобасных адносін складаецца з лексічных адзінак з першаснымі значэннямі акцыянальнасці, ваенных дзеянняў, фізічных пашкоджанняў чалавека і інш. Вялікая колькасць прамых і абарачальных семантычных мадэлей пацвярджае той факт, што практычна ўсе лексіка-тэматычныя групы дзеясловаў з'яўляюцца адкрытымі, не валодаюць строга акрэсленымі межамі і могуць перасякацца ў розных прасторава-часавых вымярэннях.

Утварэнне другасных намінацый часта ўкладваецца ў межы тыпалагічных і ўніверсальных мадэлей і рэгулярных пераасэнсаванняў. Так, семантычная мадэль «рух» → «час» выяўляецца практычна ва ўсіх дзеяслоўных намінацыях, звязаных з рухам па зямлі, вадзе, паветры (*ідуць гады, праходзіў час, цягнуцца ночы, цякуць гады і дні, цякуць імгненні, плыве час, плывуць гады, ляціць час, ляціць жыццё, бурліць жыццё*). Дзеясловы са значэннем атмасфернага стану (*хмурыцца, праясніцца, цяплець, халаднець*) служаць базай для ўтварэння другасных

ЛСВ, якія выражаюць унутраны стан чалавека, яго настрой, пачуцці, перажыванні, асабліва сці мыслення і ўспрымання інфармацыі. Гастронамічныя дзеясловы найменні экстрапаліруюць частку сваёй семантыкі ў выніковую канцэптуальную вобласць, якая адлюстроўвае псіхічны стан чалавека (*жанчына кіпіць ад крыўды і злосці, вочы кіпелі гневам, ён кіпіць шалёным абурэннем*). Дзеясловы разбуральнай дзейнасці актыўна ўключаюцца ў сферу грамадскага жыцця і сацыяльных адносін і актуалізуюць у новай канцэптуальнай вобласці сэнсавыя маркеры 'не даваць спакою каму-небудзь', 'дакучаць якімі-небудзь пытаннямі, просьбамі, патрабаваннямі', 'даймаць папрокамі, сваркамі' (*тузаць, церабіць, тармасіць, бамбіць, бамбардзіраваць, грызці, дзяўбіць*). Даволі распаўсюджанай з'яўляецца семантычная мадэль «гукі жывёл» © «гукі чалавека» (*мурлыкаць, мыкаць, бэкаць, шыпець, іржаць, раўці, брахаць, цяўкаць, гагатаць, шчабятцаць, скуголіць*). Ад першасных ЛСВ дзеясловаў апрацоўкі рэгуляра ўтвараюцца другасныя пэаратыўныя намінацыі, звязаныя з негатыўным уздзеяннем на фізічную або псіхічную сферу чалавека (*цісне ў грудзях, рэжа ў баку, свідруе ў скронях, расколаецца галава, сорама паліць сэрца, трывога рэжа душу, дакучлівая думка свідруе нутро*).

Такім чынам, полісемантычныя дзеясловы характарызуюцца надзвычай вялікім семантычным патэнцыялам, дзякуючы якому моўныя адзінкі здольны адлюстроўваць аб'ектыўную рэчаіснасць ва ўсіх яе праяўленнях і ўзаемазвязях. Другасны дзеяслоўны кантынуум функцыянуе як цэласная сістэма, у якой знаходзяцца адлюстраванне базавыя канстанты, на якіх засноўваецца моўная карціна свету носьбітаў беларускай мовы. Пры ўтварэнні другасных ЛСВ актуалізуюцца розныя падабенствы, аналогіі, асацыятыўныя сувязі і вобразныя ўяўленні, якія робяць сэнсавыя структуры дзеясловаў лагічна акрэсленымі, стабільнымі і прадказальнымі. Наяўнасць у структуры дзеясловаў розных па характары і статусе інгрэдыентаў, нераўнамернасць развіцця яе асобных звянаў, неаднолькавая іх тарыфікацыя з пункту гледжання распаўсюджанасці, ужывальнасці, стылістычнай і стратыфікацыйнай характарыстыкі і іншых падстаў ускладняюць сэнсавую будову дзеяслоўных адзінак, робяць адрозненні паміж ЛСВ менш дакладнымі і выразнымі.

ЛІТАРАТУРА

1. Пауль, Г. Принципы истории языка. Текст.: пер. с нем. / Г. Пауль. – М. : Иностранная литература, 1960. – 499 с.
2. Зализняк, А. А. Семантическая деривация в синхронии и диахронии: проект «Каталога семантических переходов» / А. А. Зализняк // Вопросы языкознания. – 2001. – № 2. – С. 13–25.
3. Падучева, Е. В. О семантической деривации: слово как парадигма лексем / Е. В. Падучева // Русский язык сегодня. Сб. статей. Вып. 1. – М. : «Азбуковник», 2000. – С. 395–417.
4. Розина, Р. И. Категориальный сдвиг актантов в семантической деривации / Р. И. Розина // Вопросы языкознания. – 2002. – № 2. – С. 3–15.
5. Тропина, Н. П. Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование / Н. П. Тропина. – Херсон : ХДУ, 2003. – 336 с.
6. Туровский, В. В. О соотношении значений многозначного слова / В. В. Туровский // Семиотика и информатика. – М. : Просвещение, 1994. – 148 с.

REFERENCES

1. Paul', G. Principy istorii yazyka. Tekst.: per. s nem. / G. Paul'. – M. : Inostrannaya literatura, 1960. – 499 s.
2. Zaliznyak, A. A. Semanticheskaya derivaciya v sinhronii i diahronii: proekt «Kataloga semanticheskikh perekhodov» / A. A. Zaliznyak // Voprosy yazykoznaniya. – 2001. – № 2. – S. 13–25.
3. Paducheva, E. V. O semanticheskoy derivacii: slovo kak paradigma leksem / E. V. Paducheva // Russkij yazyk segodnya. Sb. statej. Vyp. 1. – M. : «Azbukovnik», 2000. – S. 395–417.
4. Rozina, R. I. Kategorial'nyj sdvig aktantov v semanticheskoy derivacii / R. I. Rozina // Voprosy yazykoznaniya. – 2002. – № 2. – S. 3–15.
5. Tropina, N. P. Semanticheskaya derivaciya: mul'tiparadigmal'noe issledovanie / N. P. Tropina. – Herson : HDU, 2003. – 336 s.
6. Turovskij, V. V. O sootnoshenii znachenij mnogoznachnogo slova / V. V. Turovskij // Semiotika i informatika. – M. : Prosveshchenie, 1994. – 148 s.

7. *Апресян, Ю. Д.* Лексическая семантика (синонимические средства языка) / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 368 с.
8. *Зализняк, А. А.* Русская семантика в типологической перспективе / А. А. Зализняк. – М. : Языки славянской культуры, 2013. – 640 с.
9. *Кустова, Г. И.* Производные значения с экспериенциальной составляющей / Г. И. Кустова // Семиотика и информатика. – М. : Наука, 1998. – Вып. 36. – С. 19–41.
10. *Некипелова, И. М.* К вопросу о разграничении понятий семантическая деривация и семантическое словообразование в диахроническом аспекте / И. М. Некипелова // Вестник Томск. гос. ун-та. – 2011. – Вып. 2 (14). – С. 33–41.
11. *Мусина, М. С.* Семантическая трансформация в пределах концепта «интеллект» в русском языке / М. С. Мусина // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2009. – № 1. – С. 140–143.
12. *Бабенко, Л. Г.* Денотативное пространство русского глагола: аспекты и перспективы изучения / Л. Г. Бабенко // Денотативное пространство русского глагола: Материалы IX Кузнецовских чтений. 5–7 февраля 1998 г. / под ред. проф. Л. Г. Бабенко. – Екатеринбург : Изд-во Урал, ун-та, 1998. – С. 3–11.
13. *Казарин, Ю. В.* Абстрактные, социально-обобщенные и конкретные глаголы и их место в системе лексико-семантических групп русских глаголов / Ю. В. Казарин // Русская глагольная лексика: пересеканность парадигм: Памяти Эры Васильевны Кузнецовой / Под общ. ред. Л. Г. Бабенко. – Екатеринбург : Изд-во Урал ун-та, 1997. – С. 69–100.
14. *Баранов, А. Н.* Словарь русских политических метафор / А. Н. Баранов, Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1994. – 282 с.
15. *Резанова, З. И.* Метафорический фрагмент русской языковой картины мира: идеи, методы, решения / З. И. Резанова. – Вестник Томского государственного университета. Филология. – 2010. – № 1 (9). – С. 26–43.
16. *Артемова, Н. В.* Особенности полевой структуры лексики современного русского языка: на примере глаголов лишения : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Н. В. Артемова; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 2000. – 21 с.
17. *Кретов, А. А.* Семантические процессы в лексико-семантических группах / А. А. Кретов, Н. А. Лукьянова // Семантические процессы в системе языка. – Воронеж : ВорГУ, 1984. – С. 56–67.
7. *Апресян, Ю. Д.* Лексическая семантика (синонимические средства языка) / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 368 с.
8. *Зализняк, А. А.* Russkaya semantika v tipologicheskoy perspektive / A. A. Zaliznyak. – M. : Yazyki slavyanskoj kul'tury, 2013. – 640 s.
9. *Kustova, G. I.* Proizvodnye znacheniya s eksperiential'noj sostavlyayushchej / G. I. Kustova // Semiotika i informatika. – M. : Nauka, 1998. – Vyp. 36. – S. 19–41.
10. *Nekipelova, I. M.* K voprosu o razgranichenii ponyatij semanticheskaya derivaciya i semanticheskoe slovoobrazovanie v diahronicheskom aspektk / I. M. Nekipelova // Vestnik Tomsk. gos. un-ta. – 2011. – Vyp. 2 (14). – S. 33–41.
11. *Musina, M. S.* Semanticheskaya transformaciya v predelakh koncepta «intellekt» v russkom yazyke / M. S. Musina // Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki. – 2009. – № 1. – S. 140–143.
12. *Babenko, L. G.* Denotativnoe prostranstvo russkogo glagola: aspekty i perspektivy izucheniya / L. G. Babenko // Denotativnoe prostranstvo russkogo glagola: Materialy IX Kuznecovskih chtenij. 5–7 fevralya 1998 g. / pod red. prof. L. G. Babenko. – Ekaterinburg : Izd-vo Ural, un-ta, 1998. – S. 3–11.
13. *Kazarin, Yu. V.* Abstraktnye, social'no-obobshchennye i konkretne glagoly i ih mesto v sisteme leksiko-semanticheskikh grupp russkikh glagolov / Yu. V. Kazarin // Russkaya glagol'naya leksika: peresekaemost' paradigm: Pamyati Ery Vasil'evny Kuznecovoj / Pod obshch. red. L. G. Babenko. – Ekaterinburg : Izd-vo Ural un-ta, 1997. – S. 69–100.
14. *Baranov, A. N.* Slovar' russkikh politicheskikh metafor / A. N. Baranov, Yu. N. Karaulov. – M. : Nauka, 1994. – 282 s.
15. *Rezanova, Z. I.* Metaforicheskij fragment russkoj yazykovoj kartiny mira: idei, metody, resheniya / Z. I. Rezanova. – Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologiya. – 2010. – № 1 (9). – S. 26–43.
16. *Artemova, N. V.* Osobennosti polevoj struktury leksiki sovremennogo russkogo yazyka: na primere glagolov lisheniya : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / N. V. Artemova; Mosk. gos. un-t im. M. V. Lomonosova. – M., 2000. – 21 s.
17. *Kretov, A. A.* Semanticheskie processy v leksiko-semanticheskikh gruppah / A. A. Kretov, N. A. Luk'yanova // Semanticheskie processy v sisteme yazyka. – Voronezh : VorGU, 1984. – S. 56–67.